

УДК 631.147(477)

П.С. Зоря

ВИРОБНИЦТВО ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОЇ ПРОДУКЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

У статті розглянуто проблеми та потребу сьогодення у виробництві екологічно чистої продукції, охарактеризовано тенденції, доцільність впровадження та шляхи активізації органічного виробництва в Україні.

The current problems and needs of manufacturing the ecologically safe products are considered in the article. The applicability and the ways of organic manufacturing promotion in the Ukraine are distinguished in the article.

Ключові слова: екологічно чиста продукція, органічне сільське господарство, екологічне виробництво, екологічний продукт.

Key words: ecologically safe products, organic agriculture, ecological manufacturing, ecological product.

Глобальна екологічна криза поставила перед суспільством завдання переходу до стратегії сталого розвитку, одним із найважливіших напрямів реалізації якої є забезпечення екологічно безпечними продуктами харчування населення планети, що неможливе без активного пошуку та впровадження інноваційних підходів у сільсько-господарському виробництві.

Поняття «екологічно безпечна сільськогосподарська продукція» базується на праві людей на здорове життя в гармонії з природою. Проте, навіть у наш час, проблеми недоїдання і голоду натомість посилюються хворобами і смертністю у результаті споживання неякісних продуктів харчування, незважаючи на достатню кількість ресурсів, а також розроблені заходи та технології, які дають можливість назавжди покінути з цими явищами. Встановлено, що 70 % усіх чужорідних речовин потрапляє до організму людини з їжею, тому проблема безпеки продукції та її якості не втратила своєї актуальності.

Проблеми «зеленої» економіки та екологізації індустріальних галузей господарства висвітлили у своїх наукових працях такі дослідники: Буркинський Б., Галушкіна Т., Герасимчук З., Данилишин Б., Кругман П., Кургузенкова Л., Реутов В., Харічков А., Хвесик М. Серед найбільш відомих досліджень, присвячених стану та розвитку органічної продукції в Україні, слід відзначити праці таких вітчизняних учених, як: Бегей С., Берлач Н., Брижань І., Вовк В., Гудзь В., Клітна М., Примак І.

Високо оцінюючи вагомість існуючих теоретико-практичних розробок, зазначимо, що у сучасній науковій літературі неповною мірою розкриті питання, пов'язані з окресленням проблем органічного сільського господарства та заходів щодо їх вирішення.

Метою статті є дослідження стану екологічно чистої продукції у світі, розвиток її виробництва в Україні та визначення основних проблем, що стримують його розвиток.

Органічне сільське господарство являє собою спосіб виробництва, встановлений для збереження природних ресурсів, щоб нащадки в майбутньому могли ще довго користуватися природними багатствами свого краю. Однією з ключових його особливостей є те, що практика органічного землеробства ґрунтується на розробці моделі виробництва, що дозволяє уникнути надмірної експлуатації природних ресурсів, зокрема ґрунтів, води і повітря, для уможливлення їх повноцінного використання в економіці сталого розвитку протягом тривалого часу прийдешніми поколіннями.

Новаторські ідеї органічного сільського господарства вперше почали використовувати близько ста років назад у Великій Британії, Німеччині, Польщі, пізніше в Італії, що з часом виявилось у більш ґрунтовній зацікавленості групи фермерів і споживачів у виробництві екологічно чистої продукції та у подальшому знайшло своє відображення у створенні національного комітету та впровадженні законодавчих норм з екологічних продуктів [1]. Органічне сільське господарство набуло широкої популярності з 80-х років ХХ століття. На сучасному етапі розвитку органічного виробництва значно збільшується кількість земельних площ, відведених для вирощування екологічно чистої сільськогосподарської продукції. Для прикладу наведемо дані щодо використання сільськогосподарських угідь окремих країн світу для органічного виробництва (табл. 1), що свідчать про практично повсемісне їх зростання в динаміці та найбільші площі, зайняті органічним виробництвом в Австралії, Франції, Аргентині, Туреччині.

Таблиця 1

Динаміка сільськогосподарських угідь країн світу, зайнятих під органічним виробництвом, тис. га [5]

Країна	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
<i>Площа, га</i>				
Австралія	11988,0	11988,0	12001,7	12001,7
Аргентина	2778,0	4007,0	4327,4	4177,7
Іспанія	804,9	1129,8	1230,0	1390,0
Китай	1553,0	1853,0	1853,0	1390,0
США	1736,1	1948,1	1948,1	1948,1
Туреччина	1242,6	1093,9	3258,3	3837,8
Франція	5571,3	5837,0	6775,1	8454,4

Для отримання екологічного продукту в рослинництві використовувалися тільки органічні добрива, що стало центральним аспектом підтримки родючості ґрунтів. Захист рослин передбачав застосування лише звичайних (традиційних, не синтезованих) рослинних препаратів. Вирощування рослин в органічному землеробстві дало змогу отримувати екологічно чисті продукти харчування та забезпечило галузь тваринництва якісними кормами, що стало основою отримання екологічно чистих продуктів у галузі тваринництва.

Органічне сільське господарство є способом отримання їжі, яка враховує природні життєві цикли. Це дозволяє звести до мінімуму вплив людини на навколишнє середовище та використати природні фактори формування продукту, враховуючи при цьому те, що:

- посіви повинні забезпечувати ефективне використання ресурсів;
- хімічні сполуки — пестициди, синтетичні добрива, антибіотики та інші речовини — мають бути суворо обмеженими;
- генетично модифіковані організми (ГМО) — заборонені;
- застосовуються природні ресурси, наприклад, гній як добриво або корм, отриманий як побічний продукт галузі рослинництва для ферми;
- переваги при вирощуванні надаються стійким до хвороб рослинам і тваринам, адаптованим до місцевих умов;
- у тваринництві прийнятний вільний вигул тварин під відкритим небом та органічне їх харчування.

Органічне виробництво поєднує найкращі види природоохоронної діяльності, високий рівень біорізноманіття та збереження природних ресурсів. Це метод виробництва з використанням натуральних речовин і процесів. Органічне виробництво забезпечує суспільні блага, що сприяють охороні навколишнього середовища.

Розвиток ринкової економіки як економіки послуг надав поштовх для поширення виробництва «продукту екологічно чистого». Зокрема, в Євросоюзі багато країн прикладають помітні зусилля до розвитку виробництва екологічно чистих продуктів та їх подальшого просування у контексті реалізації міжнародних соціально-екологічних програм, спрямованих на покращення здоров'я націй. Підтримка виробництва екологічних продуктів закріплена відповідними законодавчими актами, основними завданнями яких є:

- встановлення правил виробництва, маркування та контролю над якістю екологічно чистої продукції;

— захист споживача;
— інформування покупців про органічну продукцію, методи її виробництва і користь для здоров'я і життя людини.

Більшість ринків екологічної продукції, наприклад, Європейського Союзу чи США, сформувалися внаслідок встановлення і під безпосереднім впливом необхідних вимог до якості продукції, методів виробництва, що дозволяють маркувати її як «екологічна» («органічна», «біологічна», «біоорганічна», «біодинамічна», «біо», «еко»).

Поняття «екологічне (органічне, біологічне) виробництво» було зафіксовано в директиві Євросоюзу «Загальноєвропейська угода з органічного виробництва сільськогосподарської продукції № 2092/91 від 24 червня 1991 року». З 1 червня 2009 року діє нова директива за номером 834/2007 та 889/2008 [2].

Екологічний, органічний — терміни, які мають специфічне значення для кожного географічного району. Національне законодавство містить цілі, принципи та правила стосовно екологічної продукції. Ці правила визначають методи виробництва в рослинництві, тваринництві, аквакультурах та регулюють фактори впливу на життєдіяльність системи екологічного сільського господарства: обробку, маркування, торгівлю, імпорт, контроль та сертифікацію.

Логотип екологічної продукції держав-членів Євросоюзу зображується у формі зеленого листа та використовується для розпізнавання і підвищення наочності екологічних продуктів харчування та напоїв. Нанесення логотипу Євросоюзу на напівфабрикати є обов'язковим і сприяє забезпеченню загальної узгодженості та належного функціонування внутрішнього ринку в цій галузі.

Логотип і правила маркування є важливою частиною введених правил. Нормативна база Європейського Союзу регламентує умови, за яких органічний сектор може розвиватися відповідно до виробничих і ринкових тенденцій, тим самим покращуючи і зміцнюючи стандарти органічного землеробства.

Правила маркування уточнюють обов'язки економічних операторів стосовно маркування органічних товарів, які вони виробляють. Загальний органічний символ захищає від використання неорганічних продуктів по всій території Євросоюзу, що підвищує справедливу конкуренцію на ринку, і, звичайно, захищає права споживачів.

Щодо тенденцій органічного виробництва в Україні, то варто зазначити, що протягом останніх років у країні також активізувався рух виробників екологічно чистої продукції, що успішно реалізується у процесі проведення ярмарок та виставок, висновків та пропозицій, обміну досвідом наукової спільноти за результатами проведених міжнародних та всеукраїнських конференцій, вузькоспеціалізованих семінарів з питань органічного виробництва, переробки, збуту. Українські виробники вже кілька років поспіль успішно представляють свою продукцію на найбільшій світовій виставці органічної продукції «БіоФах» у Німеччині. Більше того, у Законі України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» №425-VII від 03.09.2013 р. [3] офіційно визнано органічне сільське господарство. Помітний внесок у розвиток органічного сектору в Україні роблять фінансові донори зі Швейцарії, Нідерландів, Франції, Німеччини та інших країн. Головним експортним ринком для українських органічних продуктів є Європейський Союз. До того ж українські органічні продукти експортуються до США, Канади, Японії та інших країн.

Попит та зацікавленість в органічній продукції зростає і на внутрішньому ринку України. З кожним роком збільшується кількість міст, де органічні продукти наявні у продажу, підвищується обізнаність населення щодо органічного сільського господарства та його переваг. Найпотужнішим каналом збуту органічної продукції є супермаркети, де віддають все більше місця на полицях сертифікованим органічним продуктам, особливо органічним молочним та м'ясним продуктам, крупам, борошну, хлібобулочним виробам, джемам, сокам, яйцям, меду, чаю, овочам, фруктам та іншим органічним продуктам.

Таким чином, розвиток органічного ринку України знаходиться у фазі зростання життєвого циклу, який вимагає значних інвестицій для подальшого росту. Багато виробників органічної продукції ще не досягли рівня самоокупності або використання своїх прибутків для реінвестування у бізнес, розвитку ринку, зростання компетенції, становлення технологій та підвищення конкурентоспроможності з метою організації виробничо-збутових ланцюгів та підвищення рівня продажу органічної продукції. Площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, задіяних під вирощування різноманітної органічної продукції, складає більше чверті мільйона гектарів, а наша держава займає почесне 21 місце серед світових країн-лідерів органічного руху. Частка сертифікованих органічних площ серед загального об'єму сільськогосподарських угідь України складає майже 0,7 %. Продукцію органічного виробництва представляють 142 товаро-виробники [4, с. 271–272].

Проте фінансові труднощі процесу поширення органічної продукції допомагають долати донори зі Швейцарії, Нідерландів, Франції, Німеччини та інших країн [5]. На Заході виробники органічної продукції користуються державною підтримкою. Національні сільгоспвиробники відповідної підтримки не мають. До того ж Україна з її родючими ґрунтами, сприятливими кліматичними умовами, низькими цінами на оренду землі повинна скористатися перевагами зростання попиту на органічну продукцію, незважаючи на високу витратність виробництва, особливо зараз, коли уряд України працює над впровадженням нових пілотних програм та політики в галузі сталого розвитку сільських територій (включаючи створення кооперативних структур) та земельною реформою, незважаючи на те, що складовою програми економічних реформ на 2010–2014 роки є «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [6].

Основними проблемами, які не дозволяють виявити значний потенціал вітчизняної економіки у цій сфері, є такі [7, с. 236; 4, с. 272; 8, с. 297]:

- нерозвиненість внутрішнього ринку, початковий етап формування суспільної думки щодо зростання частки органічної продукції у раціоні українців та споживання органічної продукції, невідповідний рівень доходів на душу населення, домінування імпортової органічної продукції на ринку;
- низький рівень або і зовсім відсутнє виробництво продукції тваринництва згідно з органічними стандартами;
- недостатня розвиненість інфраструктури торгівлі органічною продукцією;
- наявність недобросовісних виробників на ринку, що нівелюють саму ідею органічного виробництва та формують недовіру споживачів до споживчих якостей продукції, що трапляється на ринку з ярликом органічного виробництва;
- недосконалість нормативно-правової бази;

- відсутність достатньої кількості офіційно зареєстрованих сертифікаційних центрів, що не дає права виробникам продавати продукцію як органічну;
- слабкий розвиток інтеграції з міжнародними структурами та обмежений доступ на зовнішні ринки органічної продукції;
- відсутність державної підтримки;
- недостатня просвітницька робота.

Отже, Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку власного органічного виробництва. Частка продажів органічної продукції поки що не перевищує 0,1 % від загального обсягу сільськогосподарської продукції. Така ситуація на ринку органічної продукції не відповідає ні потребам споживачів і економіки, ні стандартам і тенденціям світового співтовариства. Враховуючи потенціал сільського господарства для виробництва органічної продукції, вважаємо, що воно має реальні перспективи щодо експорту її залишків.

З метою вирішення названих проблем доцільними є такі заходи: удосконалення законодавчої бази з метою підтвердження та захисту ярлика «органічний»; державна фінансова підтримка виробництва екологічно чистої продукції, організація просвітницької роботи щодо популяризації органічної продукції серед населення та надання консультаційної допомоги виробникам; розбудова інфраструктури ринку органічної продукції; залучення інвестицій в органічне сільське господарство; стимулювання підприємницької діяльності у зазначеній сфері.

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Organic produce. <http://foodhabits.eu/wp-content/results/english/Organic%20produce.pdf>;
2. Європейський ринок екологічно чистих продуктів і способи їх просування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uraskovka.wordpress.com/2011/11/08/yevropejskij-rinok-ekologichno-chistix-produktiv-i-sposobi-%D1%97x-prosuvannya/>;
3. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України №425-VII від 03.09.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/425-18>;
4. *Мамалига С.В.* Розвиток ринку органічної продукції в Україні / С.В. Мамалига, О.П. Глибока // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. – 2012. – № 2 (28). – Т. 1. – С. 270–279;
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documents-ukraine/PossibilitiesOfStateSupport.pdf>;
6. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://municipal.gov.ua/articles/show/article/54>;
7. *Гавваза Є.В.* Вдосконалення функціонування вітчизняного ринку органічної продукції в контексті світових тенденцій // Наука й економіка. – 2012. – № 4 (28). – Т. 1. – С. 234–239;
8. *Харченко Т.Б.* Розвиток органічного виробництва як засіб підвищення конкурентоспроможності українських виробників // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2012. – Вип. 27. – Т. 2. – С. 293–299.